

УДК 339.92: 001.8

КРИВЕНКО Н. В.

Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ

МЕТОДИ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В роботі розглянуто оцінку розвитку інтеграції представниками окремих наукових шкіл, проаналізовано методичні підходи аналізу міжнародної економічної інтеграції, виокремлено показники залежно від мети дослідження.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, внутрішньогалузева торгівля, експорт, імпорт, оцінка, методичні підходи, індекс.

KRYVENKO N.

National scientific centre "Institute of Agrarian Economics"

METHODS OF ESTIMATION OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION

The development of international economic integration leads to an intensification of research on its consequences. Therefore, it is very important to analyze the methodological approaches to assessing international economic integration, taking into account foreign trade, the inflow of foreign investment, the development of integration factions, etc.

Representatives of various scientific schools attached great importance to the development of the IEI, and the criteria for their evaluation differed. Particularly worth noting the theory of MS, since a significant part of the methods developed for their analysis. To assess the development of MEI there is a large number of techniques. Depending on the purpose of the study, it is possible to calculate appropriate indicators, in particular those that are better to be determined before or after the formation of a group, for the analysis of trade or financial integration, for the estimation of intra-industry trade, etc. Thus, today a significant amount of methodological approaches are used to assess the development of the IEI.

Key words: international economic integration, intra-industry trade, export, import, valuation, methodological approaches, index.

Постановка проблеми. Досліджуючи питання міжнародної економічної інтеграції (МЕІ), варто особливу увагу звернути на методичні підходи щодо її аналізу. Оцінка, зовнішньої торгівлі між майбутніми країнами членами, їх взаємодоповнюваність та низка інших факторів мають вагоме значення для ефективного розвитку даного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблення інтеграційних процесів сприяло збільшенню їх досліджень, зокрема методів аналізу МЕІ. Це знайшло відображення у працях як закордонних, так і вітчизняних вчених, зокрема І.Е. Точицької, І.М. Посохова, І.П. Гурової, І. Юдіної, С.Ю.Винокурова, К.М. Сабельнікової, О.А. Семак, О.В. Булатової, С.О. Радзівської, Ю.В. Шишкова та ін.

Мета статті полягає у дослідженні методичних підходів оцінки міжнародної економічної інтеграції з врахуванням зовнішньої торгівлі, надходження іноземних інвестицій, розвитку інтеграційних угруповань та ін.

Виклад основного матеріалу. Вагоме значення міжнародної економічної інтеграції підтверджується збільшенням кількості інтеграційних угруповань, їх економічним розвитком, укладанням угод між окремими угрупованнями та країнами, а також між самими об'єднаннями. Тому питання оцінки розвитку МЕІ є особливо важливими, причому цим займалися представники різних наукових шкіл МЕІ (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка розвитку інтеграції представниками окремих наукових шкіл МЕІ

№ п/п	Концепція	Представники	Суть
1	Ринкова	М. Алле, В. Ропке	ступінь інтеграції є тим вищою, чим більшою є свобода переміщення ФВ та товарів, і чим менше ринкові регулятори економіки стримуються державним регулюванням
2.	ринково-інституційна	Б. Балаша, Г. Кремер	основним критерієм інтегрованості країн є ступінь уніфікації їх економічної політики, спрямованої на забезпечення найефективнішої дії ринкового механізму
3.	функціоналізм	Д. Мітрані, Е. Хаас, Л.Ліндберг та ін.	критерієм є об'єм та характер суспільно корисних функцій у сфері економіки, соціального та політичного життя, які перейшли у відання наднаціональних чи міжнаціональних органів з компетенції національних
4.	теорія комунікацій	К. Дейч, Д.Пьючела, Х.Олкер та ін.	критерієм розвитку інтеграції є рівень "почуття спільноти" у громадян групи країн та їх здатність врегулювати через компроміс спірні проблеми

Джерело: складено з вимкористанням [1, с. 55].

Багато методів розроблено для оцінки ефективності митних союзів (МС), концептуальною основою для яких послугувала теорія МС, особливо ті суттєві доповнення, які внесли Д. Вайнер (потокотворюючий та потоківідхиляючий ефекти), а також пізніше Г. Джонсон, Дж. Мід, Р. Ліпсей, Т. Сцитовський та ін. Існує низка методів, зокрема гравітаційні моделі, які дозволяють також оцінити ступінь взаємного зовнішньоторговельного “тяжіння” країн. На особливу увагу для методики оцінки глибини інтеграції, заслуговують теорії міжнародної економічної взаємозалежності [1, с. 56-57]. Дослідження розвитку інтеграції здійснювалось представниками різних наукових шкіл, що видно з таблиці 1, причому з часом застосовувались і нові підходи.

Для визначення масштабів та динаміки МЕІ використовують показники ступеня взаємного проникнення, зокрема:

- показник відкритості економіки (дол. США):

$$\frac{X_{\text{int}} + M_{\text{int}}}{GDP},$$

де X_{int} , M_{int} – відповідно експорт та імпорт у та з країн інтеграційного угруповання; GDP – ВВП країни.

- показник значимості взаємної торгівлі

$$TI = \frac{X_{\text{int}} + M_{\text{int}}}{X_{\text{all}} + M_{\text{all}}},$$

де X_{all} , M_{all} – відповідно загальний об’єм експорту та імпорту із та до країни.

- показник галузевої торгівлі (Грубеля-Ллойда):

$$GL = 1 - \frac{|X - M|}{X + M},$$

де X , M – експорт та імпорт товарів галузевої групи.

Даний показник уособлює міжнародну тенденцію до диверсифікації торгівлі в межах об’єднань. Значення показника можуть змінюватись від 0 (у разі наявності лише імпорту чи лише експорту) до 1 (у випадку рівності експорту та імпорту, що є ідеальним значенням галузевої торгівлі). Так, чим більше значення індексу наближається до одиниці, тим більшим є об’єм галузевої торгівлі, що визначає підвищення якості економічних зв’язків. Причому, МЕІ стимулює нові фактори взаємного обміну, зокрема ефект створення торгівлі (trade creation) на початкових етапах та ефект переорієнтації торгівлі (між членами МС) на етапах поглиблення інтеграційних процесів (trade diverting customs union) [2, с. 258]. Індекс можна використовувати для аналізу внутрішньогалузевої зустрічної торгівлі споживчих та інвестиційних товарів, що дає можливість оцінити два потоки торгівлі – вертикальну (обмін сировиною, частинами, компонентами однієї галузі, або на готову продукцію тієї галузі) та горизонтальну (зустрічний обмін готовою продукцією в межах однієї товарної групи) [3, с.103-104]. Тобто про зростання рівня ВГТ свідчить наближення значення до 1, а рівень міжгалузевої торгівлі є тим вищим, чим воно ближче до 0. Розвиток ВГТ дозволяє країнам економити на масштабі, і реалізувати так певні конкурентні переваги, розвивати виробничу кооперацію. Також використовують індекс щодо послуг [4, с. 72]. Вважається, що “якість” інтеграції економіки у світовий ринок визначається за рівнем ВГТ, оскільки тим вищою є частка ВГТ в товарообороті країни, чим остання економічно та технічно розвиненіша. Крім того, розвиток ВГТ стимулює обмін новими технологіями й сприяє економічному росту [5, с.15]. Доцільність обчислення наведеного показника підтверджується і розвитком ВГТ в умовах МЕІ, диверсифікації продукції, що характерно для останніх десятиліть, а також доступністю даних і простотою розрахунку.

До речі для оцінки значення ВГТ та її динаміки, крім індексу Грубеля-Ллойда, використовують індекс перекриття торгівлі (Trade Overlap Index):

$$TO = 2 \sum_{i=1}^n \min(X_i, M_i) / \sum_{i=1}^n (X_i + M_i),$$

де X_i – експорт товару i , M_i – імпорт товару i .

Індекс змінюється від 0 до 1, причому чим його значення вище тим більшою мірою переважною є ВГТ [5, с.15].

Передбачається, що угоди про вільну торгівлю сприятимуть торгівлі між їх членами й використовують, зокрема, два показники для визначення ступеня взаємозалежності в угрупованні. Це частка торгівлі в межах угоди у загальній торгівлі:

$$I_{RS} = \frac{X_{ii}}{X_{iw}},$$

та індекс інтенсивності торгівлі:

$$(X_{ii} / X_{iw}) / (X_{iw} / X_{ww}),$$

де X_{ii} – внутрішньорегіональна торгівля; X_{iw} – торгівля регіону i загалом; X_{ww} – світова торгівля.

До речі, в багатьох угодах відносна частка зросла, що вказує на можливість створення торгівлі для багатьох угод. Внутрішньорегіональна торгівля має вагоме значення для інтеграційних угруповань, наприклад, вже у 2005 р. відносна частка торгівлі в межах угруповань ЄС та НАФТА у загальній торгівлі становила відповідно 58,4 та 43%, ЗВТ АСЕАН – 25,5%, МЕРКОСУР – більше 10%. Для ряду угод даний показник був незначним, що відобразило обмежену важливість внутрішньорегіональної торгівлі для їх країн. [6, р.4-5]. Слід зазначити, що частка регіональної торгівлі у світовій торгівлі зростає в період формування інтеграційного угруповання, і якщо експорт останнього зростає тими ж темпами, що і світовий експорт, то стабілізується. Якщо країни інтеграційного угруповання торгують між собою з такою ж інтенсивністю як і з іншими країнами світу, то індекс інтенсивності регіональної торгівлі дорівнює 1. Перевищення порогового значення вказує на наявність (“географічного крену”, тобто) регіональних переваг, які пояснюються географічною близькістю, нижчими трансакційними витратами, історичними та культурними зв’язками [7, с. 65]. Хоча близькість країн, історичні зв’язки та низка інших факторів, зокрема наведені, залишаються вагомими для розвитку МЕІ, проте для багатьох нових інтеграційних угруповань вони відсутні.

Вагомим також є дослідження вимірювання регіональної торгової інтеграції І.П.Гуровою. Основними показниками для її вимірювання є внутрішня та зовнішня регіональна торгівля.

Внутрішня регіональна торгівля – внутрішній експорт регіону, обчислюється як сума експорту в межах регіону:

$$X_{Intra}^n = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{n-1} X_i^j,$$

де X_{Intra}^n – внутрішньорегіональний експорт; X_i^j – експорт країни i всередині регіону, (тобто в інші країни j цього регіону ($i \neq j$)).

Зовнішня регіональна торгівля – зовнішній експорт регіону:

$$X_{Extra}^n = \sum_{i=1}^n X_i^{World} - X_{Intra}^n,$$

де X_{Extra}^n – зовнішній експорт регіону; X_i^{World} – сукупний експорт кожної країни регіону (включає торгівлю в та поза межами регіону).

Причому крім абсолютних показників, які характеризують масштаб внутрішньої та зовнішньої торгівлі, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) застосовує і відносні показники, зокрема частку регіональної торгівлі у світовій торгівлі та експорту ринкову частку. Частка регіональної торгівлі у світовій торгівлі зростає в період формування інтеграційного угруповання, і якщо експорт останнього зростає тими ж темпами, що і світовий експорт, то стабілізується.

Експортна ринкова частка – відношення зовнішнього регіонального експорту до світового експорту:

$$X_{Extra,W} = \frac{X_{Extra}^n}{X_{World}}$$

Наведені показники, відповідно до ОЕСР, можуть розраховуватись як в цілому для економіки, так і для окремих галузей. Також для вимірювання внутрішньої регіональної торгівлі пропонується використовувати структурні показники, які характеризують два аспекти: структуру та тенденції внутрішньої регіональної торгівлі, а також вид продуктів, якими торгують.

Сукупна частка внутрішньої торгівлі характеризує частку внутрішнього експорту та імпорту регіону в його сукупному зовнішньоторговельному обороті. Середня частка внутрішньої торгівлі є відносним показником внутрішньої регіональної торгівлі, але розраховується як середньоарифметична величина показників внутрішньої регіональної торгівлі кожного члена угруповання. Оцінити ступінь однорідності регіональної групи можна порівнюючи цих два показники, зокрема перевищення другим першого вказує на неоднорідність торговельного блоку, яка пов’язана наявністю великого учасника. Так, наприклад, середня частка регіональної торгівлі СНД у зовнішньоторговельному обороті складала 36%, а сукупна – 24%, неоднорідність характерна також для НАФТА, МЕРКОСУР [7, с. 62–64]. З наведених показників видно, що для їх розрахунку переважно використовуються обсяги зовнішньої торгівлі і в основному експорту. Це в свою чергу дозволяє робити певні висновки і щодо обсягів виробництва продукції і її конкурентоспроможності. Причому враховуються торгівельні потоки як в, так і поза межами інтеграційного угруповання.

Показники, які характеризують масштаб економіки угруповання є регіональний ВВП, що становить суму ВВП країн, та частка регіону у валовому світовому продукті (ВСП). Так, відносний показник економічного масштабу регіону є процентною часткою ВСП:

$$GDPS_i = \frac{GDP_i}{GDP_w} \times 100\%$$

де $GDPS_i$ – частка ВВП угруповання i у валовому світовому продукті; GDP_i – ВВП регіону; GDP_w – валовий світовий продукт [7, с. 65].

Показник регіонального ВВП (GDP_i) дозволяє кількісно оцінити зміни, які відбуваються в цілому в добробуті членів угруповання, а *ВВП на душу населення* – проаналізувати якісні зміни, що відбуваються у добробуті громадян угруповання [3, с. 109]. Аналізуючи розвиток МЕІ, особливу увагу слід приділяти зростанню добробуту громадян, оскільки це є і має залишатися однією з основних цілей інтеграції.

Також аналізують дані щодо демографічного масштабу угруповання на основі абсолютного та відносного показників чисельності населення, тобто це сукупна чисельність населення регіону і його частка в населенні світу:

$$POPS_i = \frac{POP_i}{POP_w} \times 100$$

де $POPS_i$ – частка населення регіону в населенні світу; POP_i – населення регіону; POP_w – населення світу.

Спеціальна програма університету ООН, на відміну від проектів, які розглядають інтеграцію в контексті глобалізації, для вимірювання регіональної торгівлі використовує зовнішньоторговельний оборот угруповання. Обчислюють абсолютні та відносні показники *внутрішньої торгівлі регіону*, які характеризують масштаби торгівлі між партнерами та є вимірниками взаємозалежності країн регіону в міжнародній торгівлі. Так, абсолютний показник є сумою зовнішньоторговельного обороту країн в межах угруповання:

$$IT_i = \sum_{a,b \in i, a \neq b} T_{a,b}$$

де IT_i – внутрішній зовнішньоторговельний оборот регіону; $T_{a,b}$ – двостороння торгівля між країнами a та b в межах угруповання.

Відносний показник, який характеризує частку внутрішньої торгівлі регіону в сукупному зовнішньоторговельному обороті:

$$ITS_i = \frac{IT_i}{T_i} \times 100$$

де ITS_i – частка внутрішнього зовнішньоторговельного обороту; IT_i – внутрішній зовнішньоторговельний оборот; T_i – сукупний зовнішньоторговельний оборот угруповання.

Зовнішня торгівля угруповання – торгівля за його межами, з третіми країнами

$$ET_i = \sum_{a \in i} T_{a,ROW}$$

де: ET_i – зовнішня торгівля угруповання i ; $T_{a,ROW}$ – зовнішньоторговельний обіг країни a з країнами за межами угруповання.

Також використовують показники, які характеризують інтенсивність взаємодії: індекс інтенсивності внутрішньої торгівлі регіону та індекс симетричної торговельної інтроверсії. Тобто у розрахунках використовують зовнішньоторговельний оборот об'єднання, одночасно враховуючи експорт та імпорт.

Індекс інтенсивності внутрішньої торгівлі угруповання ($ITII_i$):

$$ITII_i = \frac{\left(\frac{IT_i}{T_i}\right)}{\left(\frac{T_i}{T_w}\right)}$$

де IT_i – внутрішній зовнішньоторговельний оборот угруповання; T_i – сукупний зовнішньоторговельний оборот угруповання; T_w – світовий товарообіг ($E+I$).

Якщо $ITII_i = 0$, то це свідчить про відсутність внутрішньої регіональної торгівлі, $ITII_i = 1$ –

географічну нейтральність, $ITP_i > 1$ – про відносно більшу важливість внутрішньої регіональної торгівлі, ніж торгівлі з іншим світом. Максимальне значення показника – величина обернена частці регіону у світовій торгівлі – означає, що вся торгівля має внутрішній регіональний характер, і є тим вищим, чим менший сукупний зовнішньоторговельний оборот інтеграційного угруповання.

Індекс симетричної торговельної інтроверсії (STJ_i) – показник відносної інтенсивності регіонального зовнішньоторговельного обороту, порівнює інтенсивність внутрішньої та зовнішньої торгівлі угруповання та дозволяє виявити в якому випадку інтенсивність торгівлі зростає швидше. (Використовують для його розрахунку гомогенні показники інтенсивності внутрішнього та зовнішнього зовнішньоторговельного обороту угруповання щоб виключити вплив масштабу його торгівлі) :

$$STJ_i = \frac{\frac{HITI_i}{HETI_i} - 1}{\frac{HITI_i}{HETI_i} + 1} = \frac{(HITI_i - HETI_i)}{(HITI_i + HETI_i)}$$

де $HITI_i$ – гомогенний індекс інтенсивності внутрішньої торгівлі угруповання:

$$HITI_{i,t} = \frac{\left(\frac{IT_{i,t}}{T_{i,t}} \right)}{\left(\frac{ET_{i,t}}{T_{w,t} - IT_{i,t}} \right)}$$

$HETI_i$ – гомогенний індекс інтенсивності зовнішньої торгівлі угруповання (додатковий до індексу інтенсивності внутрішньої торгівлі):

$$HETI_{i,t} = \frac{1 - \left(\frac{IT_{i,t}}{T_{i,t}} \right)}{1 - \left(\frac{ET_{i,t}}{T_{w,t} - IT_{i,t}} \right)}$$

Індекс торговельної інтроверсії може змінюватись від -1 (вказує на відсутність торгівлі всередині регіону) до 1 (вказує на відсутність торгівлі за межами регіону). Рівність нулю (свідчить про "географічну нейтральність"), вказує на однакову значимість торгівлі в межах регіону та торгівлі з третіми країнами [7, с. 65-68]. Тобто розрахунок наведених показників дозволяє аналізувати інтенсивність торгівлі в та поза межами угруповання, а також порівнювати.

Показник схильності до внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі (MPI_i) є наслідком інтенсивності торгівлі та відкритості економіки:

$$MPI_i = ITP_i \times \frac{T_i}{GNP_i}$$

де ITP_i – індекс інтенсивності внутрішньо регіональної торгівлі; T_i – обсяг зовнішньоторговельного обігу угруповання; GNP – показник ВВП угруповання.

До речі структура внутрішньорегіонального експорту має вагомe значення для довгострокового розвитку як для інтеграційного угруповання загалом, так і його країн. Причому для усіх країн і особливо тих, що розвиваються вагомою є якісна структура торговельно-економічних зв'язків, оскільки її розвиток для останніх буде сприяти довгостроковій динаміці їх економічного зростання, покращенню добробуту населення, збільшення національного доходу. *Індекси диверсифікації та концентрації* дозволяють проаналізувати ступінь вузькості експортного асортименту угруповання та порівняльний аналіз структури експорту останнього порівняно зі структурою світового експорту.

З метою визначення структурних зрушень, які відбуваються у зовнішній торгівлі країн до формування угруповання та на сучасному етапі його розвитку доречно застосовувати індекс Лоуренса ($L_{x,m}$) та індекс ефективних структурних змін. Перший ($L_{x,m}$) дозволяє оцінити структурні прояви, що відбулись в експорті та імпорті країни чи в цілому угруповання, охарактеризувати інтенсивність цих змін, причому якщо значення показника наближаються до одиниці, то в структурі показників зовнішньої торгівлі відбулися значні зрушення:

$$L_x = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| \frac{X_i^t}{X^t} - \frac{X_i^{t_0}}{X^{t_0}} \right|$$

$$L_{sm} = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| \frac{M_i^t}{M^t} - \frac{M_i^{t_0}}{M^{t_0}} \right|$$

де X_i^{t,t_0} та M_i^{t,t_0} – відповідно експорт та імпорт товару i країни чи інтеграційного угруповання в році, який аналізується t та році, що обирається як базовий t^0 .

Індекс Брулхарта (A_i) дозволяє визначити напрямок структурних зрушень, які відбуваються у експортно-імпортних операціях країни чи угруповання. Значення показника лежать в діапазоні від 0 (за наявності розходження у галузевих зовнішньоторговельних потоках) до 1 (у наявності схожі тренди у потоках експорту та імпорту та переважає внутрішньогалузева торгівля):

$$A_i = 1 - \frac{|\Delta X_i - \Delta M_i|}{|\Delta X_i| + |\Delta M_i|}$$

де ΔX_i , ΔM_i – зміна у експорті/імпорті товару i країни чи інтеграційного угруповання в аналізованому році [3, с. 104–106].

Особливе значення має фінансова інтеграція, проте остання та фінансова глобалізація є різними поняттями, хоча вони тісно взаємопов'язані. Фінансова глобалізація розглядається як агреговане поняття, що відображає процеси на глобальному рівні у вигляді зростання транскордонних фінансових потоків, інтеграція розкриває зв'язки окремої країни з міжнародним ринком капіталу [8, с. 8].

Показники, які характеризують інтеграцію на кредитному ринку, ринку боргових паперів, фондовому ринку, індикатори інтеграції, які засновані на економічних рішеннях фірм й домогосподарств та індикатори, що можуть стимулювати сегментацію фінансових ринків використовують для аналізу стану фінансової інтеграції. Найчастіше серед показників фінансової інтеграції, які дозволяють оцінити ступінь відкритості національних фінансових ринків розраховують *індекс відкритості фінансової системи (IFIGDP_{it})*, як відношення показників фінансового рахунку платіжного балансу та резервних активів до ВВП:

$$IFIGDP_{it} = \frac{FA_{it} + FL_{it}}{GDP_{it}} \times 100\%$$

де FA_{it} – валові іноземні приватні активи; FL_{it} – валові іноземні приватні пасиви; GDP_{it} – ВВП країни.

Індекс ступеню розвитку фінансового простору (GDQGDP_{it}), зосереджений переважно на портфельних та прямих іноземних інвестиційних активах:

$$GDQGDP_{it} = (PEQA_{it} + FDIA_{it} + PEQL_{it} + FDIL_{it}) / GDP_{it}$$

де $PEQA(PEQL)$ – обсяги портфельних інвестиційних активів та зобов'язань; $FDIA(FDIL)$ – обсяги прямих іноземних інвестиційних активів та зобов'язань.

Причому при оцінці ступеню фінансової інтеграції варто враховувати існуючі в країнах умови здійснення фінансових операцій (в першу чергу обмеження та бар'єри, норми і правила їх здійснення), які реалізують на території країни іноземні компанії. Причому активніша фінансова інтеграція країн в межах інтеграційного угруповання сприятиме зниженню вартості капіталу при ефективному його розподілі, приросту заощаджень, трансферту технологій, розвитку фінансового сектора в цілому [3, с.108-109]. Розрахунок наведених показників дозволяє поглибити дослідження розвитку інтеграційних процесів, з врахуванням іноземних інвестицій.

Доречно аналізувати торгівлю між країнами-членами одного угруповання, але й між ними до інтеграції, зокрема використовуючи індекс компліментарності.

Індекс компліментарності торгівлі використовують для оцінки відповідності профілю експорту країни (k) профілю імпорту її країни-партнера (j):

$$C_{kj} = 100 - 0,5 \times \sum_i (m_{ik} - x_{ij})$$

де x_{ij} – питома вага товару i в загальному обсязі експорту країни j , m_{ik} – питома вага товару i в загальному імпорті країни k .

Значення індексу змінюється від 0 до 100, і наближення до 100 свідчить про абсолютне співпадіння питомої ваги експорту та імпорту досліджуваних країн [3, с.106]. Отримані результати дозволяють прогнозувати наскільки може бути взаємовигідною торгівля, інтеграція між країнами.

Також одним з показників інтеграційних процесів, що розраховуються на базі даних торгівлі товарами та послугами є «коефіцієнт інтеграції (дезінтеграції)»:

$$K_i = Z_{em} / Z_{zm}$$

де K_i – коефіцієнт інтеграції (дезінтеграції) країни з членами угруповання; Z_{em} – коефіцієнт зростання товарообороту країни з членами угруповання; Z_{zm} – коефіцієнт зростання загального товарообороту країни.

Якщо $K_i > 1$ – відбувається процес інтеграції, $K_i < 1$ – дезінтеграції, $K_i = 1$ – стабілізація. Про інтеграцію свідчить послідовне зростання показника протягом певного періоду часу, про дезінтеграцію – зменшення, про стабілізацію – незмінність значення [4, с. 71–72]. Тобто значення показує не лише процес інтеграції, але й – дезінтеграції, яка є характерною для низки угруповань. Хоча такі країни часто створюють нові чи приєднуються до існуючих об'єднань.

Варто зазначити також про систему індикаторів євразійської інтеграції, до якої входить дев'ять індексів регіональної інтеграції, крім індексу взаємних інвестицій - інтеграція у сфері торгівлі, трудової міграції, електроенергетики, сільського господарства, освіти, макроекономіки; фіскальної, монетарної та фінансової політики. З яких п'ять перших оцінюють рівень та динаміку інтеграції ринків; а чотири останніх – конвергенції економік. Крім того, розраховують два узагальнених індекси, які дозволяють проаналізувати регіональні інтеграційні процеси загалом [9, с. 40].

Для оцінки галузевих інтеграційних ефектів К.М. Сабельнікова виділяє наступні методи: прості показники, гравітаційні моделі, моделі міжгалузевого балансу, моделі часткової рівноваги, моделі загальної рівноваги (статичні та динамічні). На її думку на попередньому етапі оцінки галузевих ефектів від інтеграції слід застосовувати методи, що зазвичай ґрунтуються на розрахунках індексів. При цьому в межах їх застосування можливим є використання наступних груп показників:

- які характеризують ринки, що найшвидше та найдинамічніше розвиваються в межах країн-учасниць (темпи росту експорту товарів);
- ті, що характеризують значимість торгівлі для економіки країни (ступінь проникнення імпорту, зовнішньоторговельна відкритість, індекс внутрішньогалузевої торгівлі, індекси концентрації торгівлі по товарах та ринках);
- ступінь компліментарності торгівлі між країнами (індекс комплементарності);
- порівняльні переваги країн-членів (структура експортного кошику в країнах, що входять до угруповання, та інших країнах);
- розподіл виграву між країнами (ріс торгівлі між країнами обумовлений ростом поставок в одну країну чи розподілений відносно рівномірно між країнами, питома вага членів угруповання в експорті та імпорті в його межах);
- наявність чи відсутність географічної переорієнтації торгівлі після створення угруповання;
- інтенсивність торгівлі між членами угруповання (індекс інтенсивності торгівлі, скоректована регіональна частка експорту) [10, с. 433-434]. Тобто обчислення індексів пов'язане з використанням даних щодо обсягів зовнішньої торгівлі, розподілом виграву між країнами, зміною напрямків торгівлі, її інтенсивністю та ін. Крім того, застосовують методи для аналізу статичних та динамічних ефектів інтеграції, з врахуванням обсягів споживання, конкретних часових періодів, обсягів торгівлі. Залежно від мети дослідження можна обчислювати відповідні показники, зокрема ті, що краще визначати до чи після створення угруповання, для аналізу торговельної чи фінансової інтеграції, для оцінки внутрішньогалузевої торгівлі та ін. Тобто, використовуючи наведені та інші методи можна оцінити існуючі та передбачити можливі наслідки МЕІ, проте слід врахувати наявність й інших факторів, які не враховуються у розрахунках.

Висновки. Отже, розвитку МЕІ вагоме значення надавали представники різних наукових шкіл, причому критерії їх відрізнялись. Особливо варто відзначити теорію МС, оскільки значна частина методів розроблена для їх аналізу. Загалом для оцінки розвитку МЕІ існує значна кількість методик. Враховуючи кількість показників, одні з них краще розраховувати ще до початку інтеграції, щоб визначити можливі наслідки для країн, які об'єднуються, інші – після певного часу існування угруповання. Для обчислення індексів використовують обсяги зовнішньої торгівлі, ВВП, чисельність населення та ін., значення яких і дозволяють робити відповідні висновки, причому показники слід використовувати залежно від поставленої мети. Доречно зазначити про розрахунок показників, які дають можливість аналізувати фінансову інтеграцію, а також індексу внутрішньогалузевої торгівлі, розвиток якої сприяє обміну новими технологіями, розвитку кооперації та ін. Таким чином, на сьогоднішній день застосовується значна кількість методичних підходів, що дозволяють оцінити розвиток МЕІ.

Література

1. Шишков Ю.В. Формирование интеграционного комплекса в Западной Европе: тенденции и противоречия / Ю.В. Шишков ; Академия наук СССР. Ин-т мировой экономики и международных отношений. – М. : Изд-во “НАУКА”, 1979. – 343 с.
2. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин. Економічна інтеграція України у світове господарство : кол. монографія / [за ред. І.М. Посохова, П.Г. Перерви, О.Д. Матросова, В.Г. Дюжева та ін.]. – Х. : НТУ “ХПІ”, 2016. – 450 с.
3. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія / О.В. Булатові ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 384 с.
4. Радзівська С. О. Конкуреноспроможність та інтеграційні перспективи України / С.О. Радзівська. – К. : Знання України, 2012. – 344 с.
5. Тоцицкая И. Анализ динамики торговли в ЕВРАЗЭС / Исследовательский центр ИПМ (Беларусь) // Экономическое обозрение. – 2008. – № 1. – С. 15–17.
6. Urata S. The impacts of free trade agreements on trade flows: an application of the gravity model approach. / S. Urata, M. Okabe. – Tokyo, 2007. URL: <https://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/07e052.pdf>
7. Гурова И.П. Измерение глобальной и региональной торговой интеграции / И.П. Гурова // Евразийская экономическая интеграция. – 2009. – № 3(4). – С. 60–73.
8. Юдина И. Финансовая интеграция: опыт стран с формирующимися рынками [Электронный ресурс] / И. Юдина. – 73 с. – Режим доступа : <http://www.iep.ru/files/text/guest/yudina/bretton.pdf>.
9. Система индикаторов Евразийской интеграции II. Доклад № 22. [Е.Б. Балтер, Е.В. Бессонова, Н.А. Волчкова, С.Р. Габдрахманов и др.] ; под. ред. Е.Ю. Винокурова. – ЦИИ ЕАБР, Санкт-Петербург, 2014. – 110 с.
10. Сабельникова Е.М. Подходы к оценке эффектов экономической интеграции на уровне отраслей: обзор мирового опыта / Е.М. Сабельникова // Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – 2016. – С. 433–460.

References

1. Shishkov Yu.V. Formirovaniye integratsionnogo kompleksa v Zapadnoy Evrope: tendentsii i protivorechiya / Yu.V. Shishkov; Akademiya nauk SSSR. In-t mirovoy ekonomiki i mezhdunarodnykh otnosheniy. – M.: Izd-vo “NAUKA”. 1979. – 343 s.
2. Suchasni tendentsii mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn. Ekonomichna integratsiia Ukrainy u svitove gospodarstvo: kol. monografiia / [Za red. I.M. Posokhova, P.G. Perervy, O.D. Matrosova, V.G. Diuzheva ta in.]. – X.: NTU “KhPI”, 2016. – 450 s.
3. Bulatova O.V. Regionalna skladova globalnykh integraciynikh protsesiv: monografiia / O.V. Bulatova; Donets. nats. un-t. - Donetsk : DonNU, 2012. - 384 s.
4. Radziivska S.O. Konkurentospromozhnist ta integratsiini perspektyvy Ukrainy / S.O. Radziivska. – K.: Znannia Ukrainy, 2012. – 344 s.
5. Tochitskaya I. Analiz dinamiki torgovli v EVRAZES / Issledovatel'skiy tsentr IPM (Belarus) // Ekonomicheskoye obozreniye. – 2008. - №1. – S.15-17.
6. Urata S. The impacts of free trade agreements on trade flows: an application of the gravity model approach. / S.Urata, M. Okabe. – Tokyo, 2007. – <https://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/07e052.pdf>
7. Gurova I.P. Izmereniye globalnoy i regionalnoy torgovoy integratsii / I.P. Gurova // Evraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya. – 2009. - №3(4). – S.60-73.
8. Yudina I. Finansovaya integratsiya: opyt stran s formiruyushchimisya rynkami / I.Yudina. - 73 s. – Rezhim dostupa: <http://www.iep.ru/files/text/guest/yudina/bretton.pdf>.
9. Sistema indikatorov Evraziyskoy integratsii II. Doklad № 22. [E.B. Balter. E.V. Bessonova. N.A. Volchkova. S.R. Gabdrakhmanov i dr.]; pod. red. E.Yu. Vinokurova. – TsII EABR. Sankt-Peterburg. 2014. – 110 s.
10. Sabelnikova E.M. Podkhody k otsenke effektiv ekonomicheskoy integratsii na urovne otrasley: obzor mirovogo opyta / E.M. Sabelnikova // Nauchnyye trudy: Institut narodnokhozyaystvennogo prognozirovaniya RAN. – 2016. - s. 433-460.

Рецензія/Peer review: 20.05.2018

Надрукована/Printed: 05.06.2018

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією